
2. Teoretické východiská výskumu politického extrémizmu

Radoslav Štefančík

2.1 Definovanie politického extrémizmu

Skôr než predstavíme výsledky empirických výskumov politického extrémizmu v podmienkach Slovenskej republiky, považujeme za dôležité vysvetliť termíny používané v tejto publikácii. Politický extrémizmus je totiž laickou i odbornou verejnosťou používaný v rôznych kontextoch. Práve kvôli rozmanitosti jeho vnímania v politickom, spoločenskom, žurnalistickom, úradnom, trestnoprávnom, vedeckom alebo laickom kontexte, ide podľa Winklera o mimoriadne vágny pojem, ktorý patrí medzi „najamorfnéjšie pojmy v sociálnych vedách“ (Winkler, 1997: 21).

V laickej komunikácii sa používa ako súborný termín k výrazom ako rasizmus, fašizmus, neofašizmus, nacizmus, neonacizmus, nacionalizmus, ultranacionalizmus, radikalizmus, pravicový a ľavicový radikalizmus, pravicový a ľavicový populizmus, ultrapravica a ultraľavica, antisemitizmus, nepriateľstvo voči cudzincom, komunizmus a pod. Znamená to, že sa používa ako spoločné označenie pre viaceré antidemokratické politické myšlienky, súbory ideí alebo aktivity, ktoré na jednej strane môžu vykazovať niekoľko spoločných atribútov, na strane druhej sa môžu navzájom výrazne odlišovať (Pfahl-Traugher 2001).

V prípade politického extrémizmu nejde len o jeden ucelený ideový smer, ale o sumu viacerých ideologických fragmentov na oboch stranách ideového spektra, ktorých spoločné východisko je založené na odpore proti slobodnému demokratickému ústavnopolitickému poriadku a podpore predstavy nového spoločensko-politického zriadenia. Myšlienka časovej del'by štátnej moci na vopred stanovené a všeobecne dohodnuté obdobie, ako aj horizontálna del'ba moci medzi zákonodarnú, výkonnú a súdnu,

ktoré sú vytvorené tak, aby sa navzájom vyvažovali a kontrolovali, stoja mimo základnej idey extrémistov (Jaschke 2006). Politický extrémizmus je tak považovaný za protipól k demokratickému ústavnému štátu, ktorý ale vo vzťahu k extrémizmu nie je v pasívnej pozícii, ale naopak bojuje proti nemu, resp. snaží sa ho potláčať už v zárodku (Jesse 2003).

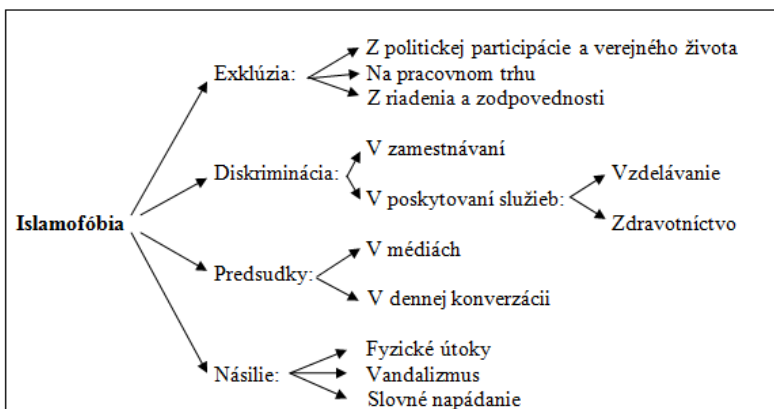
Ak sa pozrieme na pôvod skúmaného termínu, z etymologického hľadiska slová „extrémny“ alebo „extrémistický“ sú odvodené zo superlatívu latinského slova *exterus* (von) *extremus*, čo v ponímaní skúmaného termínu znamená najkrajnejší, najvzdialenejší (Charvát 2007). V politickom význame tak pôjde o ľavý i pravý okraj ideového spektra, ktorého stred je akceptovaný väčšinou spoločnosťou. Podľa Jana Charváta sa extrémizmus „zvyčajne chápe ako akákoľvek ideológia alebo aktivita, ktorá smeruje proti existujúcemu politickému systému a kladie si za cieľ jeho likvidáciu a následne jeho nahradenie vlastnou alternatívou. O tejto alternatíve sa väčšinou predpokladá, že bude nedemokratická, diktátorská a bude porušovať základné ľudské práva“ (Charvát 2007: 9).

Napriek tomu, že viacerí autori datujú nástup extrémistických politických formácií v západnej Európe do druhej polovice osemdesiatych rokov, samotný výraz má podstatne dlhšiu históriu. Podľa nemeckých autorov Backesa a Jesseho (1993) boli už v prvej polovici 19. storočia za extrémne považované tie zoskupenia, ktoré sa výraznejšie odklňali od dominantných politických síl. Aj podľa Jaschkeho sa objavili najskôr ako varianty konzervatívnych a socialistických formácií, ktoré vznikali ako reakcie na liberálne myšlienky osvietenstva a Francúzskej revolúcie (Jaschke 2006: 13).

Ako spoločné pomenovanie pre krajné hnutia na pravo-ľavom spektre sa termín extrémizmus začal používať až začiatkom dvadsiatych rokov 20. storočia. Jeho podoby sa v priebehu 20. až 21. storočia modifikovali, boli doplnené o nové oblasti záujmu. Napríklad, k tradičným hodnotám pravicových extrémistov patrili nacionalizmus, šovinizmus, antisemitizmus a rasizmus, ale postupne sa dopĺňal o nové objekty záujmu. Jednou z nových podôb politického extrémizmu je podľa Backesa islamizmus ako forma

politicko-náboženského fundamentalizmu. Reakciou na správanie islamských fundamentalistov je na druhej strane vznik islamofóbie, resp. islamofóbneho populizmu, ktorý vznikol ako dôsledok nedostatočnej integrácie moslimských prisťahovalcov v krajinách západnej civilizácie, ale rovnako aj ako reakcia na teroristické útoky islamských fundamentalistov na civilné ciele. Islamofóbna politika je založená na predsudkoch, obavách, dokonca až na odpore voči náboženským, kultúrnym a sociálnym zvyklostiam moslimov. Dištancovanie od islamu sa môže prejavovať v rôznej intenzite (pozri schéma 1): od latentných predsudkov a negatívnych stereotypov až po otvorené násilie. Stereotypom sa darí najmä v krajinách s vysokým počtom moslimov, ale nevyhýbajú sa im ani populistické formácie v ostatných krajinách (Štefančík 2011).

Schéma 1: Islamofóbia podľa The Runnymede Trust

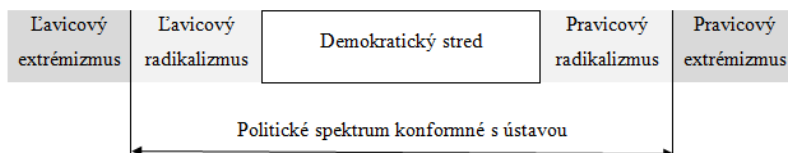

Zdroj: The Runnymede Trust 1997.

V nemecky hovoriacom prostredí, ktoré tvorí východiskový teoretický rámec aj pre českých a slovenských bádateľov, bol podľa Jaschkeho (2006: 16) k politickému extrémizmu ako synonymum používaný termín pravicový alebo ľavicový radikalizmus. Pojem radikalizmus sa však používa skôr na označenie tých zoskupení, ktoré sa síce v určitých vlastnostiach odlišujú od ak-

ceptovateľných stredových strán, ale ich činnosť aj myšlienky sa pohybujú stále v rámci ústavného demokratického poriadku (schéma 2) (Stöss 2010). Aj z tohto dôvodu je potrebné pristupovať osobitne k radikalizmu a osobitne k extrémizmu a voľne ich nezamieňať.

Schéma 2: Model extrémizmu podľa Stössa

Zdroj: Stöss 2010: 14.

2.2 Podoby politického extrémizmu

Podľa Backesa a Jesseho (1993) sa politický extrémizmus v demokratických režimoch môže prejavovať v rôznej podobe:

1. v politických názoroch obyvateľstva;
2. v politicko-extrémistických doktrínach;
3. v extrémistických organizáciách;
4. v extrémistických akciách a stratégiách.

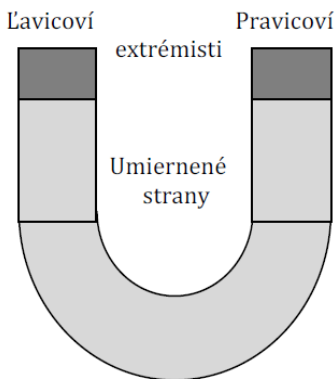
Extrémistické stereotypy však nie sú typické len pre členov extrémistických formácií, nachádzajú sa aj v predstavách a myslení ľudí, ktorí majú na extrémistov prevažne odmietavý, hoci nie skalopevný názor. Práve tento skrytý potenciál tvorí niekedy dôvod prekvapivého úspechu extrémistických politických strán v štátoch západnej Európy (Backes; Jesse 1993: 42).

Extrémistické organizácie disponujú premyslenou a dobre spracovanou doktrínou, sprostredkujúcou odkaz minulosti a dôležitosť prítomnosti, obsahujúcou vízie iného usporiadania spoločnosti s cieľom eliminovať alebo úplne odstrániť princípy ústavného demokratického poriadku.

Členenie medzi ľavicovým a pravicovým extrémizmom, ku ktorým je potrebné zaradiť aj extrémizmus náboženský, sú naj-

častejšie formy kategorizácie tak v bežnej komunikácii, ako aj vo vedeckých textoch, hoci podľa autorov k nemu často dochádza práve kvôli vágnosti takéhoto prístupu. Jaschke (2006) pripisuje všetkým trom smerom dokonca religiózný charakter, keďže ani v jednom prípade sa o základných cieľoch, na ktorých je daný smer postavený, nediskutuje. Či už ide o vieru v nenahraditeľnú úlohu národa, historickú misiu robotníckej triedy a diktatúry proletariátu alebo nariadenia vyplývajúce z osobitnej interpretácie náboženských posolstiev koránu. „Večný boj proti zradcom a neveriacim alebo proti židovsko-bolševickému sprisahaniu alebo proti kapitalistickému vykorisťovaniu a imperializmu a utópia homogénneho národa alebo beztriednej spoločnosti alebo božského štátu nie sú považované za programy, o ktorých sa diskutuje, ale sú vnímané ako základné a neotrasiteľné zásady politického vierovyznania“ (Jaschke 2006: 31).

Schéma 3: Pravicový a ľavicový extrémizmus podľa U. Backesa

Zdroj: Backes 1989: 252.

Hoci obsahovo sú pravicové a ľavicové hnutia značne odlišné, metódy dosahovania cieľov majú podobné. Z tohto dôvodu schematické znázornenie pravicového a ľavicového extrémizmu nie je tvorené jednou úsečkou, ako ho znázornil napríklad Stöss (2010), na ktorej by bola medzi ľavým a pravým okrajom najväčšia vzdialenosť, ale podľa Backesa je znázornené ako podkova

(Schéma 3) s navzájom sa približujúcimi pólmi. Aj v tomto modeli sú ľavicový a pravicový extrémizmus znázornené na krajných póloch politicko-ideového spektra, oba prúdy však vykazujú aj niektoré spoločné charakteristiky.

Odlíšnosti nachádzame predovšetkým vo východiskových ideológiách a z nich prameniacych programových prioritách. Ľavicový extrémizmus sa myšlienково opiera predovšetkým o spisy Karla Marxa, na ktorom postavili komunisti svoj ideál spoločnosti. Tento ideál je postavený na rovnosti, ale na rozdiel od klasických liberálov, rovnosť ľavičari interpretujú po svojom. Liberálnu myšlienku rovnosti pred zákonom rozširujú o rovnosť sociálnu a ekonomickú (Jaschke 2006). Pripúšťajú alebo priam predpokladajú skutočnosť, že na dosiahnutie beztriednej spoločnosti je nevyhnutné použiť aj násilie. Beztriedna spoločnosť, v ktorej by bolo zrušené súkromné vlastníctvo výrobných prostriedkov, môže byť dosiahnutá buď priamo alebo nepriamo cez jednotlivé stupne. Jeden z nich predstavuje marxisticko-leninská predstava diktatúry proletariátu.

Ľavicoví extrémisti sa orientujú proti základným hodnotám právneho štátu, akým sú slobodný demokratický poriadok, pluralizmus, parlamentarizmus a horizontálna i vertikálna delba štátnej moci. V ekonomickej roviny odmietajú existujúci poriadok, ktorý považujú za imperialistický alebo kapitalistický, pretože slúži len určitej mocenskej elite. Z tohto dôvodu sa primárne orientujú na zmenu demokratického poriadku prostredníctvom revolúcie (Berliner Verfassungsschutz 2013). Inak povedané, ľavicový extrémizmus zdôrazňuje hodnotu rovnosti natol'ko, že zabúda na inú hodnotu: slobodu. Ľavicoví extrémisti uvažujú o úplne novej spoločnosti, ktorá by sa odlišovala od doteraz všetkých známych foriem spoločenského poriadku. Práve na tomto ciele sa ukazuje utopický charakter ľavicových extrémistických učení (Backes, Jesse 1993).

Pravicový extrémizmus je podľa Backesa a Jesseho (1993) antiindividualistickým hnutím odmietajúcim základné princípy demokracie a jej hlavný výdobytok – ústavný štát. Namiesto štátu, ktorý je postavený na princípe rovných politických práv pre každého občana, má podľa pravicových extrémistov existovať

politický poriadok, ktorý by inštitucionalizoval nerovnosť založenú na pôvode, výkone, národnostnej, etnickej a rasovej príslušnosti. V západnej Európe sú pravicoví extrémisti vystihovaní predovšetkým sympatiami k národnému socializmu, resp. neonacizmu. Napriek svojej vnútornej heterogenite majú podľa nemeckého autora Armina Pfahl-Traughera (2001: 14-16) spoločné nasledovné znaky:

- *Odmietanie princípu rovnosti.* Ideológia nerovnosti je vyjadrená v spoločenskej diskriminácii určitých ľudí, prípadne celých skupín, a to na základe etnických, telesných alebo mentálnych rozdielov.
- *Nadhodnocovanie vlastnej etnickej príslušnosti.* Najvyšším kritériom pre posudzovanie identity sa stáva zaradenie ľudí k etnickej, národnej alebo rasovej príslušnosti. Vlastná kategória je hodnotená najvyššie, čo na druhej strane vytvára menejcenných príslušníkov iných rás, etník alebo národností.
- *Antipluralizmus.* Pluralizmus vychádzajúci z hodnotových, záujmových alebo názorových konfliktov sa považuje za faktor narušajúci celistvosť spoločenstva. Z tohto dôvodu sa extrémisti usilujú o vytvorenie uzatvorenej spoločnosti, ktorá by bola tvorená z jednej jednotky – rasovej, náboženskej, národnostnej.
- *Autoritarizmus.* Štát je dominantným aktérom vládnutia nad spoločnosťou. Autorite štátnej moci sa musí podriať každý jednotlivec.

Absolútnu podobu politického extrémizmu predstavuje terorizmus. Teroristické útoky sú orientované na inštitúcie štátu s cieľom vyvolať buď neistotu alebo zdesenie politickej elity i civilného obyvateľstva na jednej, prípadne sympatie s teroristami na strane druhej. Nejde pritom priamo o vojenský prostriedok, skôr o komunikačný nástroj. Aj z tohto dôvodu sa teroristické aktivity vykonávajú najmä tam, kde je možné pritiahnúť mediálnu pozornosť. Teroristické akty sú spravidla odôvodňované ideologicky alebo nábožensky.

Hoci sa pozornosť odbornej i laickej verejnosti na terorizmus upriamila predovšetkým po útokoch na civilné ciele v Spojených

štátoch amerických v septembri 2001, jeho pôvod siaha hlbšie do histórie. Podľa Alexandra Čemeza (2013: 93) sa prvá vlna moderného terorizmu viaže už do 19. storočia (pozri aj Siemann 2010) a mala sa skončiť Sarajevským atentátom v roku 1914. Atribút moderný bol zvolený zámerne, aby sa odlišilo od rôznych mocensky zdôvodnených atentátov na panovníkov s pôvodom dokonca až v antickom období. Vývoj moderného terorizmu pokračoval druhou vlnou v prvej polovici 20. storočia a tretou vlnou v šesťdesiatych rokoch. V súčasnosti má ísť už o štvrtú vlnu, ktorá je dôsledkom geopolitických zmien prejavujúcich sa v etnických a náboženských konfliktoch, regionálnej nestabilite a občianskych vojnách (Škrvrnda 2002). Keďže terorizmus nie je objektom nášho empirického bádania, nevenujeme mu v tejto teoretickej časti ďalšiu pozornosť.

2.3 Extrémizmus vs. populizmus

Ako extrémistické sa niekedy zvyknú označovať stranícke formácie vedené lídrami so silným sklonom k populizmu. Práve populizmus je niekedy v politickej komunikácii zjednodušene vnímaný ako slabšia verzia extrémizmu, hoci viacerí autori upozorňujú na rozdiely medzi oboma pojmami. Podľa Hartleba, „ak niekto považuje populizmus a extrémizmus za synonymá, robí buď vedomú alebo nevedomú chybu, pretože populizmus nemusí mať antidemokratické a protiústavné tendencie“ (Hartleb 2006: 143). Aj demokrat môže byť populistom a naopak, extrémizmus môže existovať bez prejavov populizmu.

Pri definovaní rozdielov medzi populizmom a extrémizmom sa do úvahy berú faktory ako príčiny a okolnosti vzniku, ideológia, spôsob vystupovania a organizačné aspekty (Kohlstruck 2008: 212). Kohlstruck (2008: 224) vidí rozdiel medzi populistami a extrémistami najmä v postojoch k politickému systému. Zatiaľ čo extrémistické strany sú charakteristické svojim antisystémovým postojom, populistické formácie sú zamerané len proti vládnucim politickým stranám. Hoci možno súhlasiť s odmietnutím nazerania na extrémizmus a populizmus ako na synonymá,

nemožno obsahovo podobný význam populizmu úplne zamietnuť pri výraze radikalizmus.

Zjednodušený, ale pritom jasný prístup k praktickému rozlišovaniu extrémistov od populistických radikálov predstavuje brnenský politológ Josef Smolík, podľa ktorého atribút extrémizmu určuje súdna zložka štátnej moci (Smolík 2011: 102). Podľa načrtnutej charakteristiky teda môžeme konštatovať, že súčasní pravicoví populisti, resp. pravicoví radikáli akceptujú existujúci politický systém, v niektorých štátoch sa podieľali alebo podieľajú na vykonávaní štátnej moci (Rakúsko, Švajčiarsko, Slovensko, Maďarsko) alebo potichu podporujú vládnu koalíciu (Nórsko, Holandsko).

2.4 Subjekty politického extrémizmu

Súčasnú extrémistickú formáciu existujú v rôznych organizačných podobách. V tejto časti sa sústredíme len na tie, ktoré prejavujú záujem získať politickú moc, preto sa formálne organizujú vo forme politických strán a v parlamentných voľbách súťažia o priazeň voličov prostredníctvom inštitúcie, ktorá im je prakticky cudzia – v demokratických voľbách.

V pohľadom na politické strany existuje niekoľko prístupov k analyzovaniu príslušnosti straníckych subjektov podľa jednotlivých ideových rodín. Jednu z nich ponúka nemecký autor Klaus von Beyme (2000), ktorý podľa troch kritérií – genetického vývoja v sociálno-konfliktnej štruktúre spoločnosti, zaradenia politickej strany do transnacionálnej organizácii politických strán alebo podľa obsahovej straníckej politiky (party policy) rozlišuje deväť typov straníckych rodín: liberálne strany, konzervatívne strany, agrárne strany, kresťansko-demokratické strany, regionálne strany, sociálno-demokratické strany, komunistov, pravicové extrémistické strany a strany zelených. Aj keď je Beymeho klasifikácia ideových rodín politických strán často citovaná, niektorí autori pri hodnotení ideových rodín v podmienkach postkomunistických štátov prichádzajú s novým členením. Jedným z nich je aj Paul G. Lewis (2000), ktorý rozlišuje sedem ideových rodín politických strán: nasledovníkov bývalých komunistických

subjektov, sociálno-demokratické strany, skupinu liberálnych a na trh orientovaných konzervatívnych strán, etnické zoskupenia, agrárne strany, kresťansko-demokratické, resp. tradičné konzervatívne strany a napokon nacionalistické strany. Lewis teda explicitne nepomenúva extrémistické politické strany ako samostatnú ideovú rodinu. K nej sa najviac približujú nacionalistické strany (v prípade Slovenska do tejto skupiny priraduje Slovenskú národnú stranu), u týchto však nemožno vylúčiť zaradenie do skupiny pravicovo radikálnych formácií.

Ak sa vrátíme k Beymeho kritériám, podľa ktorých definuje svoje ideové rodiny, okrem iného aj extrémistické stranícky subjekty, narazíme na niekoľko problémov. Hneď prvý sa objavuje pri definovaní extrémistických formácií podľa prvého kritéria – genetického vývoja v sociálno-konfliktnej štruktúre spoločnosti. Bádania straníckych subjektov sa pri analyzovaní vývoja politických strán obracajú predovšetkým na koncept štiepných línií amerického politológa M. S. Lipseta a nórskeho politológa S. Rokkana (1967). Ich koncept je postavený na predpoklade vytvárania napätí medzi jednotlivými socioekonomickými segmentmi, ktoré sa následne prejavujú v politickej rovine vznikom navzájom antagonistických politických strán. Napriek tomu, že uvažovanie oboch autorov vzniklo po komparácii západoeurópskych straníckych systémov, svoje miesto si našlo aj pri vysvetľovaní vývoja politických strán a straníckych systémov v postkomunistických krajinách strednej a východnej Európy. Lenže zatiaľ čo v podmienkach dlhodobo stabilizovaných demokracií boli politické strany prepojené na určitý socioekonomický segment, vznik konfliktných línií v štátoch so skúsenosťou tranzície z nedemokratického na demokratický režim je skôr výrazom momentálnych sympatií elektorátov buď s určitou aktuálnou spoločenskou témou alebo kvôli vysokej miere personalizácie politiky. Aj z tohto dôvodu mnohé konfliktné línie majú v porovnaní s klasickými štiepnymi líniami pomerne krátku životnosť a po odznení aktuálneho problému, prípadne po odchode nosných straníckych lídrov úplne zaniknú.

Ak sa pozrieme na vývoj politických strán v strednej a východnej Európe cez koncept konfliktných línií, atribút extrémis-

tických alebo radikálnych formácií, ktorým sa od systémovej zmeny podarilo získať poslanecké mandáty aspoň na jedno funkčné obdobie, spĺňajú predovšetkým komunistické a nacionalistické politické strany. Tento pohľad tak skôr zodpovedá perspektíve členenia politických strán v tomto geopolitickom priestore podľa Paula G. Lewisa (2000).

V prípade Slovenska nacionalisti zo SNS na jednej strane nevykazovali záujem o zrušenie slobodných volieb a nastolenie nového ústavného poriadku. Na strane druhej však verbálne prejavovali záujem o potlačanie práv národnostných menšín a etnických skupín, čo sa prieči princípom právneho štátu. V prípade komunistickej strany je zaradenie k extrémistom jednoznačnejšie kvôli predstave o novom spoločensko-politickom usporiadaní a boji proti princípom liberálnej ekonomiky. Dôležité je však podotknúť, že ani jedna z menovaných strán nepoužívala na presadenie svojich predstáv násilie. Aj z tohto dôvodu sa za extrémistické formácie v podmienkach Slovenska považujú skôr skupiny stojace mimo parlamentnej pôdy. Ide predovšetkým o občianske združenie Slovenskú pospolitosť, ktorej niektorí členovia kandidovali v roku 2012 na kandidátke Ľudovej strany Naše Slovensko. Lenže zatiaľ čo v prípade komunistov a nacionalistov možno tvrdiť, že sú výsledkom určitých konfliktných línií (komunizmus vs. postkomunizmus, resp. federalizmus vs. secesionizmus), v prípade dvoch menovaných pravicových extrémistických subjektov nejde o dôsledok konfliktnej línie. Hoci napätie medzi väčšinovým obyvateľstvom a rómskou menšinou, vzájomné predsudky v správaní i myslení existujú na Slovensku dlhodobo v latentnej aj v otvorenej podobe, zatiaľ sa neodrazili (na rozdiel od slovensko-maďarského členenia obyvateľov SR) vo voľičskom správaní v takej intenzite, aby niektorý subjekt vyniesli do Národnej rady Slovenskej republiky.

Komplikovane sa javí identifikácia extrémistických formácií podľa druhého Beymeho kritéria, a síce podľa členstva v určitej transnacionálnej organizácii politických strán. Európske strany kritizujúce existujúce politické podmienky v štátoch západnej Európy síce majú svoju platformu v Európskom parlamente, otázne však ostáva, či ich môžeme zaradiť všetky do jednej sku-

piny extrémistických strán. A to najmä z dôvodu ľavo-pravého členenia. Na európskej úrovni existuje od roku 2004 nadnárodná politická strana pod názvom Strana európskej ľavice združujúca okrem iného nemeckú Die Linke, Nemeckú komunistickú stranu alebo Komunistickú stranu Rakúska. Jednu zo svojich priorít pomenúvajú ako snahu o alternatívny model ku kapitalizmu. Na opačnom póle existuje Aliancia európskych národných hnutí, ktorá združuje európske pravicové extrémistické formácie, medzi inými aj Britskú národnú stranu, maďarský Jobbik, poľskú stranu Právo a spravodlivosť, francúzsky Národný front alebo litovskú stranu Poriadok a spravodlivosť.

Ak budeme hľadať pravicových populistov až radikálne strany, spoločné prieniky nájdeme v stranách organizovaných v Európskej aliancii za slobodu. Táto nadnárodná strana združuje okrem iného Rakúsku ľudovú stranu, Švédskych demokratov alebo Stranu nezávislosti Spojeného kráľovstva.

Z uvedeného možno konštatovať, že európske extrémistické politické formácie sa neorganizujú len v jednom nadnárodnom zoskupení politických strán, ale sú reprezentované minimálne dvomi organizáciami, tak na ľavej, ako aj na pravej strane ideového spektra. Na rozdiel od ľavicových extrémistov nemajú momentálne pravicoví extrémisti vlastnú frakciu v Európskom parlamente. Naopak, Strana európskej ľavice je súčasťou frakcie Zjednotená európska ľavice/Severská zelená ľavica.

a) Pravicové extrémistické formácie

Pri porovnaní posledného kritéria s dvomi vyššie menovanými vyplývajú práve programové priority ako najlepšia východisková platforma pre identifikovanie extrémistických politických strán. Podobne ako pri druhom kritériu nebude zrejme problematické určiť rozdiely medzi ľavicovým a pravicovým extrémistickým subjektom, toto kritérium však pomôže pri odlíšení radikálnych strán od extrémistických formácií. Komplikované sa pri tomto kritériu objavuje práve rozmanitosť zoskupení na pravo od demokratického streda. Richard Stöss (2008) preto dôsledne diferencuje medzi

-
- 1) umiernenými nacionalistami a nepriateľmi cudzincov, ktorí vystupujú voči politickému systému skôr konformne,
 - 2) nacionalistami a neorasistami, ktorí sú voči existujúcemu systému skôr kritickí a napokon,
 - 3) (neo)fašistov a (neo)rasistov, ktorí sú voči existujúcemu systému naladení spravidla nepriateľsky.

V podobnom duchu aj Cas Mudde (2000c) rozlišuje medzi konzekventne antidemokratickou extrémnou pravitou a nominálne demokratickou, ale populistickou radikálnou pravitou. Aj tento holandský politológ prichádza v prípade extrémnej pravice k záveru, že ide o skupinu strán zdieľajúcich spoločný ideologický alebo programový základ (Mudde 2000c). Tento vychádza primárne z nacionalizmu, ktorý zahŕňa okrem iného nepriateľský postoj k prisťahovalcom.²

Vnímanie nacionalizmu extrémistami je založené na nepriateľstve voči prisťahovalcom, poznačený je teda xenofóbiou. Za nepriateľské s negatívnym dopadom na národnú identitu je tak považované každé správanie, ktoré sa odlišuje od správania autochtónnej spoločnosti (Mudde 2000c: 87). Nacionalizmus vnímajú extrémisti vo svojej agresívnej podobe, t. j. národ je chápaný ako spoločenská entita nadradená nad ostatné národy a národnosti. Záujmy vlastného národa stoja na absolútnom vrchole a sú nadradené nad záujmy ostatných národov alebo nadnárodných, resp. medzinárodných organizácií.

Dôraz na národné priority, národné tradície alebo nadradovanie sa nad ostatné národy je len jednou vetvou pravicových extrémistov. Iná vetva zdôrazňuje výnimočnosť vlastnej rasy nad ostatnými rasami. V strednej Európe sa stretieme s nepriateľ-

² V literatúre sa stretieme často s odkazom, že ide o cudzincov, v tomto kontexte je však potrebné rozlišovať medzi cudzincami a prisťahovalcami. Cudzinec je totiž každý človek, ktorý sa nachádza na území určitého štátu, a to z rozličných dôvodov. Môže sem patriť aj dovolenka, pracovná cesta alebo študijný pobyt. Hoci priaznivci extrémistických formácií nachádzajú v určitých národoch svojich nepriateľov, nedefinujú cudzincov ako jeden nepriateľský celok. Naopak, spoločný majú nepriateľský postoj k prisťahovalcom, najmä pracovným migrantom, ktorí sú považovaní za konkurenciu domácej pracovnej sily na trhu práce a migrantom z kultúrne odlišných krajín pôvodu, ktorí naopak predstavujú nebezpečenstvo ohrozenia kultúry a tradícií autochtónneho obyvateľstva.

stvom predovšetkým voči Rómom, v západnej Európe voči určitým skupinám prisťahovalcov (predovšetkým čiernej pleti, prípadne prisťahovalcov z arabských krajín). Kailitz (2004) si všima štyri znaky rasizmu u pravicových extrémistov:

- predstava, že ľudstvo je zložené z geneticky odlišných rasových skupín,
- genetické rozdiely vytvárajú rozdiely medzi rasami z pohľadu správania, inteligencie a morálky,
- niektoré rasy sú nadradené nad ostatné,
- potláčanie práv určitých etnických skupín.

Aj pre Kailitza (2004) je teda rasizmus dôležitým znakom politických extrémistov na pravej strane ideovej osi. Pre tohto nemeckého autora sú extrémisti skupiny alebo jednotlivci, ktorí z rasových alebo nacionalistických dôvodov neuznávajú práva určitých sociálnych skupín, a to najmä prisťahovalcov a žiadateľov o azyl.

Antiimigračná politika je dôležitou súčasťou programového vybavenia súčasných extrémistov. Medzinárodná migrácia lacnej pracovnej sily, ako aj žiadateľov o azyl zasahuje do života obyvateľov cieľových štátov. Rezervovaný prístup verejnosti, prípadne až odpor obyvateľov voči imigrantom môže byť vhodným prostredím na šírenie extrémistických názorov. Riziko popularity extrémistických formácií narastá, ak sa štátu nedarí riešiť problémy sprevádzajúce nelegálnu imigráciu. Hoci svoju pozornosť v prípade prisťahovalcov a azylantov upriamujú extrémisti predovšetkým na prenikanie cudzích kultúrnych vzorcov správania do autochtónnej spoločnosti, prípadne na zneužívanie sociálnej podpory štátu, za hlavný cieľ svojej politiky voči prisťahovalcom považujú zníženie celkového počtu migrantov, a to aj za cenu ich vyhostenia. Svojou politikou v súlade s princípmi nacionalizmu sledujú vytvorenie etnicko, národnostne i rasovo homogénnej spoločnosti.

Násilie pravicoví extrémisti pokladajú za legitímny nástroj pre dosahovanie svojich cieľov. Právo a spravodlivosť si však vysvetľujú po svojom. Štát by mal podľa pravicových extrémistov používať represívne metódy najmä voči cudzincom a menšinám, s cieľom dosiahnuť homogénnu spoločnosť (Mudde 2000c), pri-

čom vlastné aktivity namierené voči alochtónnym i autochtónnym menšinám nepovažujú za protiprávne. Horizont obsahových predstáv tak u pravicových extrémistov predstavuje vytvorenie politického systému, ktorý nie je zlučiteľný s predstavou demokratického právneho štátu.

b) Extrémizmus imigrantov

Extrémizmus v kontexte medzinárodnej migrácie však nevzniká len na strane domáceho obyvateľstva s negatívnym vzťahom k imigrantom. Potenciálne riziko predstavuje aj militantne nalaďení imigranti, ktorí tvoria špeciálnu podskupinu politického extrémizmu. Nebezpečenstvo pre vnútornú bezpečnosť predstavujú predovšetkým imigranti pôvodom z problematických štátov. Existuje totiž predpoklad, že imigranti môžu udržiavať čulé kontakty so svojou pôvodnou krajinou a niektorí z nich s ochotou pristupujú k plneniu aktivít pre organizácie vystupujúce proti liberálnym demokraciám. Cieľové štáty môžu poskytovať vhodný priestor na prípravu alebo vykonávanie teroristických útokov. Hoci je takéto uvažovanie na úrovni špekulácií a podľa Angenendt (2004) nie je empiricky dokázateľné, existujú prípady príprav teroristických útokov zo strany imigrantov. Napríklad v Nemecku pôsobili členovia hamburskej bunky teroristickej organizácie al-Káidy Muhammad Atta, Marván Šihhí a Zijád Džarrah, ktorí participovali na prípravách a uskutočnení útoku zo septembra 2001 v New Yorku a Washingtone. Na jeseň 2007 prišla nemecká televízia ZDF s verziou, že za prípravou útokov na americké ciele na území Nemecka stál občan Uzbekistanu. Cudzinci mali stáť aj za teroristickými útokmi v Madride v marci 2004 a v Londýne v júli 2005. K útokom v Madride došlo len tri dni pred parlamentnými voľbami, preto nemožno vylúčiť hypotézu, že mali vplyv na ich výsledok. Rovnako za nevydareným útokom na civilné obyvateľstvo v New Yorku na začiatku mája 2010 mal stáť imigrant z Pakistanu (Štefančík 2010).

c) Ľavicové extrémistické formácie

Publikácie na tému politický extrémizmus prinášajú spravidla analýzy ultrapravicových formácií. Ľavica ako keby stála v ústraní, hoci práve metódy dosahovania vlastných cieľov má s extrémnou pravicou podobné. Podobné v určitom momente sa javia aj celkové ciele. Tak ako praví extrémisti aj ľavicové extrémistické formácie fungujú v podobe rôznych, viac či menej kompatibilných ideových prúdov so spoločným negatívnym postojom k princípom parlamentnej demokracie, právneho štátu a trhovej ekonomiky. Predpokladajú vytvorenie novej spoločnosti založenej na iných hodnotách politického systému než je pluralistická demokracia so súťaživým straníckym systémom a liberálnym trhovým hospodárstvom.

Podľa hodnôt ľavicových extrémistov by nová spoločnosť mala byť založená na absolútnej rovnosti. Historická skúsenosť však potvrdzuje, že rovnosť platí len pre určitú skupinu privilegovaných ľudí. Rovnosť je základnou hodnotou krajnej ľavice, a to aj za cenu použitia represívnych metód. Tieto sú identifikované priamo vyzdvihnutím marxistickej myšlienky použitia revolúcie proti triednemu nepriateľovi ako základného nástroja na dosiahnutie rovnosti. Cieľom ľavicových extrémistov je vznik dokonalej spoločnosti, v ktorej bude jednotlivec existovať nezávisle na všetkých doteraz poznaných foriem spoločenského usporiadania. Niektoré skupiny ľavicových extrémistov v súlade s dosiahnutím myšlienky rovnosti, vrátane rovnosti ekonomickej, negatívne nazerajú na symboly globalizácie ako napríklad nadnárodné spoločnosti alebo rôzne medzinárodné ekonomické organizácie (Svetová banka, Medzinárodný menový fond, Svetová obchodná organizácia), ktorým pripisujú zodpovedať za prehlbujúce sa životné rozdiely medzi priemyselným severom a chudobným juhom.

Za hlavného aktéra ľavicového extrémizmu sú považované komunistické strany. V súlade s geopolitickými a historickými podmienkami Eckhard Jesse (2003) člení komunistov do troch základných skupín – komunistov orientovaných na Sovietsky zväz, maoistov a trockistov. Všetky podskupiny charakterizuje

negatívny pohľad na princípy fungovania parlamentnej demokracie. Do skupiny ľavicových extrémistov odborníci zaraďujú aj antiglobalistov, anarchistov, predstaviteľov ekologických radikálnych skupín, ale podľa Danisca (2002) sem patria aj politické formácie s obsahovým zameraním na všeslovanskú jednotu pod vedením silného Ruska ako hlavného aktéra obrany pred prenikaním americkej a franko-germánskej kultúry do európskeho priestoru.

Podobne ako pravíci aj ľavicoví extrémisti bojujú za svoje ciele legálnymi aj nelegálnymi prostriedkami (Berliner Verfassungsschutz 2013: 96). Za legálne sú považované napríklad zakladanie politických strán, prípadne iných typov politických organizácií, organizovanie verejných podujatí, zverejňovanie svojich názorov v printovej alebo elektronickej podobe. V niektorých prípadoch sa im darí uchádzať sa o priazeň voličov v regulárnych podmienkach slobodných parlamentných volieb. Okrem legálnych aktivít vyvíjajú navonok aj akcie protiprávneho charakteru. Okrem organizovania nepovolených verejných zhromaždení alebo zobrazovania zakázaných symbolov³ (k symbolom pozri napr. Mareš 2006), používajú na dosahovanie svojich cieľov aj metódy otvoreného násillia voči politickým reprezentantom a inštitúciám štátu, ale aj postupy poškodzujúce zdravie spoluobčanov a ich majetku.

2.5 Extrémizmus medzi mladými ľuďmi

Pre extrémistické skupiny sú mladí ľudia mimoriadne zaujímavou cieľovou skupinou. O to väčšie sklony veriť extrémistom

³ Symboly založené na fašistickej alebo komunistickej ideológii sú V Slovenskej republike zakázané zo zákona. Trestný zákon, účinný od 1. januára 2013, vo svojej 12. hlave „*Trestné činy proti mieru, proti ľudskosti, trestné činy terorizmu, extrémizmu a trestné činy vojnové*“ zakazuje podporu skupín, ktorých činnosť smeruje k potláčaniu práv iných osôb. K prejavom podpory týchto skupín patrí aj zobrazovanie, používanie, prípadne výroba fašistických a komunistických symbolov (prípadne iných zločineckých organizácií), t. j. zástav, odznakov, rovnosiati alebo hesiel, či už pravých, prípadne takých, ktoré sa nápadne na pravé podobajú.

majú mladí ľudia, čím menej skúseností a porozumenia majú pre parlamentnú demokraciu a o čo väčšie sklamanie prejavujú vo vzťahu k aktuálnym politickým elitám. Prieskumy verejnej mienky totiž pravidelne prinášajú informácie o nízkom záujme mladých ľudí o politiku (Macháček 2008), prípadne o osobné angažovanie v organizáciách politického charakteru (Polačková 2012). Sprievodný znak nezájmu o etablované politické sily sa potom môže prejaviť vo väčšom sklone načúvať jednoduché predstavy o riešení zložitých problémov.

Sympatie k extrémizmu sa medzi mladými ľuďmi objavujú v rôznych podobách. Od násilných aktov voči určitým spoločenským skupinám, cez aktívnu účasť na zakázaných podujatiach, nosenie zakázaných symbolov na verejnosti, až po zakladanie vlastných organizácií namierených proti ústavnému právnenému štátu. Sympatie alebo členstvo v extrémistických formáciách neovplyvňuje u mladých ľudí len ich vonkajšie prejavy správania (oblečenie, účes, nosenie rôznych symbolov), ale ovplyvňuje celú ich predstavu o svete, spôsob myslenia i konania.

Predstavenie dôvodov sklonov časti mladých ľudí k extrémistickým formáciám vysvetľuje niekoľko teoretických konceptov. Napríklad psychologický prístup hľadá príčinu v individuálnych vlastnostiach jednotlivca, ktorého konanie je ovplyvnené procesmi v jeho psychike. Armin Pfahl-Traughber (2001) však použitie čisto psychologického prístupu na vysvetlenie vzniku politického extrémizmu odmieta. Na jednej strane tento prístup odsúva do úzadia sociálne a politické aspekty, na strane druhej nezohľadňuje faktor socializácie. To znamená, pokiaľ je jednotlivec vychovávaný v antiautoritárskom prostredí, je možné, že bude mať rezervovaný až odmietavý vzťah k myšlienkam, ktoré nie sú zlučiteľné s demokratickým poriadkom.

Do rámca psychologického prístupu radí Pfahl-Traughber aj rodovú podmienenosť vzniku sklonov k pravicovému extrémizmu. Podľa tohto autora až 90 percent aktérov násilných aktov je mužského pohlavia, pričom zástupcovia mužského pohlavia tvoria až dve tretiny všetkých voličov extrémistických politických subjektov. Nižší podiel žien však nemá byť dôsledkom prirodzenej či vrodenej vlastnosti žien podliehať menej sklonom k násiliu,

ale skôr osobitným prístupom k ženám v procese socializácie. Naopak muži majú disponovať vrodenu potrebou riešiť niektoré veci násilne, preto časť z nich násilnícke metódy dokážu akceptovať aj pri riešení niektorých spoločenských problémov.

Zatiaľ čo psychologické prístupy hľadajú príčiny sklonov k politickému extrémizmu v jednotlivcovi, sociálne prístupy hľadajú príčiny vzniku podpory politickému extrémizmu v prostredí, v ktorom mladý človek počas svojho dospievania pôsobí. Dôležitú úlohu zohrávajú spoločenské podmienky. V prípade Slovenska napríklad prechod z autoritárskeho do demokratického režimu, vznik nového štátu alebo socioekonomická transformácia. Okrem celospoločenských procesov sú určite dôležitým faktorom vzniku sklonov k extrémizmu individuálne deficity (napr. chýbajúce vzdelanie) alebo rodinné problémy (napr. násilie v rodine). V rodine, kde je matka alkoholička a otec má sklony k nacionalizmu, je vysoký predpoklad, že deti budú mať sklony k obsahu extrémistických formácií. Na príklade takýchto situácií dlho panovala predstava, že mladí ľudia z rodín bez sociálnych problémov nevykazujú sklony k extrémizmu. Výsledky nových výskumov však ukazujú, že aj medzi mladými ľuďmi z usporiadaných rodín sa objavujú sympatie k extrémistickým myšlienkam (Kleberg-Niepage 2012).

Do kategórie sociálnych prístupov vysvetľujúcich príčiny extrémizmu medzi mladými ľuďmi patrí aj modernizačný koncept. Tento predpokladá, že za sklonmi k extrémizmu sa skrýva nedostatok prispôsobivosti na rýchlo sa meniace spoločenské podmienky, stratu orientácie a individualizáciu spoločnosti, ktoré so sebou prináša súčasná doba. Mladí prívrženci extrémizmu sú tak považovaní za obeť týchto zmien. Pfahl-Traughber (2001) však upozorňuje na empirické výskumy, ktoré túto tézu spochybňujú. V nemeckých podmienkach sa totiž medzi prívržencami extrémistov objavili aj v spoločnosti dobre integrovaní mladí ľudia. Podľa Pfahl-Traughberovho názoru sa objavili štúdie, ktoré potvrdzujú, že medzi podporovateľmi extrémistických stratégií dokonca prevažujú mladí s istým pracovným miestom nad nezamestnanými, prípadne nad mladými momentálne v zlej sociálnej situácii. Tieto pochybnosti však nevedú k absolútnemu spo-

chybnosti modernizačného konceptu. Faktor rýchlych sociálnych zmien v určitých prípadoch u časti mladej generácie určite prispieva k nárastu sklonov k extrémistickému uvažovaniu.

Okrem doteraz uvedených prístupov k vysvetleniu príčin sklonov a sympatií k politického extrémizmu sa pomerne často uvádza aj politický koncept. Podľa Pfahl-Traughbera (2001) tento predpokladá existenciu vonkajších, ako aj vnútorných faktorov. K interným faktorom prirodzene patrí fungovanie extrémistických formácií so svojim programom a kandidátmi dostatočne vybavenými osobnostne na to, aby boli schopní osloviť obyvateľov s volebným právom. Tieto faktory však ešte nestačia na to, aby myšlienky extrémistov oslovili aspoň časť verejnosti. Preto Pfahl-Traughber uvažuje aj o externých faktoroch. Myslia sa nimi tie spoločenské podmienky, v ktorých sa darí politickému extrémizmu. Môže sem patriť ekonomická kríza, závažné spoločenské problémy v jednotlivých regiónoch alebo prehlbujúce nerovnosti medzi jednotlivými spoločenskými skupinami. Sklony k extrémizmom však môže spôsobiť aj kríza nedôvery voči etablovaným politickým stranám. Pokiaľ sa politická elita vyznačuje neustálymi škandálmi, pokiaľ sa navonok prezentuje ako skupina ľudí mysliacich len na osobné partikulárne záujmy než na verejné blaho spoločnosti, a to bez ochoty prejsť sebareflexiou, vtedy sa môže dostaviť pocit sklamaní až znechutenia z politiky a politických strán. Kríza sa prehĺbi, ak voliči nedôverujú ponúkaným alternatívam z demokratického streda. Časť sklamaných voličov sa síce pri najbližších voľbách môže zdržať hlasovania, prípadne s poriadnou dávkou nedôvery ešte raz zverí zodpovednosť za spravovanie štátu pôvodným reprezentantom, nemožno však vylúčiť aj prípady presunu dôvery k extrémistom, ktorí na uvedené problémy ponúkajú jednoduché riešenia.

K externým politickým faktorom patria aj všetky tie podmienky, ktoré sa dajú spoločne označiť ako politická kultúra. A tú ovplyvňuje nielen súčasné vnútropolitické podmienky, ale rovnako aj dejinný vývoj. Ak má spoločnosť historickú skúsenosť s vládou autoritárskej politickej strany alebo charismatického lídra, je možné predpokladať, že niekoľko politicky angažovaných občanov bude vo svojich programových prioritách zdôraz-

ňovať výnimočnosť tohto režimu a dokáže tak oslovit' časť voličov s nostalgickými spomienkami na konkrétne historické obdobie.

Ak teda chceme zosumarizovať najčastejšie faktory, ktoré môžu u mladých ľudí viesť ku sklonom k politickému extrémizmu, oprieme sa o pohľad Schubarta (2000), podľa ktorého ide najmä o:

- osobnú skúsenosť sociálneho vylúčenia počas detstva a v období dospievania (v rodine, v skupine rovesníkov alebo v škole),
- rigidný, inkonzistentný alebo konfliktný štýl výchovy,
- skúsenosti s násilím v detstve,
- individuálne akceptovanie násilia,
- problémové správanie vo voľnom čase,
- deviantnú orientáciu na uzavreté skupiny,
- enormný tlak okruhu priateľov prispôbiť sa ich videniu sveta,
- problémy v škole, záškoláctvo,
- vysoké nároky okolia pri súčasnom strachu zo zlyhania,
- orientáciu na konzum pri malej šanci sa presadiť,
- frustráciu z vlastného spoločenského statusu,
- nedostatok diskurzívnych komunikačných foriem a nekritický pohľad na seba samého pri nízkom sebedomí (Schubart 2000: 253).

2.6 Možnosti potierania extrémizmu

Keďže demokracia je postavená na politických slobodách združovania a zhromažďovania, nemožno práve v takýchto podmienkach vylúčiť vznik a pôsobenie extrémistických organizácií. Otázne preto ostáva, akým spôsobom ich dokáže demokratický ústavný štát eliminovať. Spoločný prístup k politickému extrémizmu komplikuje absencia jednotného vymedzenia skúmaného pojmu. Každý štát definuje politický extrémizmus na základe vlastného historického a geograficko-kultúrneho vývoja. Nielen na príklade Slovenska, krajín strednej a východnej Európy, ale

rovnako aj na príklade štátov tvoriacich pôvodné piliere Európskej únie, je možné pozorovať odlišný prístup verejnosti k ľavicovému a inak k pravícovému extrémizmu. Zatiaľ čo verejné zobrazovanie ikon komunizmu je spoločnosťou, médiami a do určitej miery aj zákonom tolerované, prezentácia symbolov národného socializmu alebo fašizmu sú trestnoprávne postihované a aj vo verejnosti sa stretávajú s podstatne intenzívnejším odporom, resp. verejnosť je voči nim rezervovanejšia.

Keďže politický extrémizmus predstavuje pre demokraciu jednu z domácich hrozieb, jednou z primárnych úloh štátu by malo byť jeho eliminovanie. Backes a Jesse (1993) predstavujú tri spôsoby potlačania extrémizmu: 1.) viazanosť na princípy a hodnoty demokratickej ústavy; 2.) bojaschopná demokracia a 3.) prijímanie predbežných opatrení, t. j. opatrení, ktoré eliminujú činnosť extrémistov ešte pred trestnoprávnym konaním.

V prípade „*bojaschopnej demokracie*“ sa myslí taká činnosť, ktorá chráni princípy demokratického poriadku, nespráva sa voči nepriateľom liberálnej demokracie neutrálne, ale aktívne pristupuje k potláčaniu protiústavného konania. Ide o demokraciu, v ktorej je demokratický poriadok ústavne chránený, nemôže byť odstránený žiadnymi demokratickými možnosťami, pričom protiústavné tendencie jednotlivcov alebo rôznych organizácií sú eliminované demokratickými metódami ešte skôr, než dôjde k samotnému trestnoprávnemu konaniu (Loewenstein 1959). Spomedzi metód bojaschopnej demokracie je prípustné použiť aj štátnou mocou nariadený zákaz extrémistických strán alebo podobných typov združení (Backes, Jesse 1993).

Od zákazu činnosti sa však vo viacerých štátoch už upustilo, keďže sa neukázal ako efektívny. Zakázať totiž možno iba organizáciu, nie politické angažovanie jednotlivcov. Skúsenosť ukázala, že lídri následne založili nový subjekt, prípadne sa o priazeň voličov uchádzali ako kandidáti iných, ideologicky spriateľených formácií.

V prípade Nemecka, ktoré má vlastnú historickú skúsenosť s totalitným režimom, na ktorý sa súčasní extrémisti odvolávajú, pôsobí ako účinný faktor potláčajúci šírenie extrémistických myšlienok politické vzdelávanie. Práve cez tento nielen pre školy

orientovaný vzdelávací program sa upevňujú demokratické tradície a hodnoty. Cieľom politického vzdelávania je svojprávný občan (*mündiger Bürger*), t. j. občan, ktorý nielenže má sprostredkované dostatočné množstvo informácií, ale rovnako má pochopenie pre politiku, je schopný samostatného politického úsudku a v neposlednom rade sa sám politicky angažuje (Detjen 2007). Výsledkom politického vzdelávania je človek s dobre vyvinutým zmyslom pre hodnoty parlamentnej demokracie a trhového hospodárstva.

Politické vzdelávanie by však v škole nemalo byť založené výlučne iba na formálnych študijných osnovách. Pre výchovu smerom k demokratickému občianstvu je dôležitý otvorený vzťah medzi vedením školy, učiteľmi a študentmi (Macháček, Krošlák 2013). Bez demokratickej školskej samosprávy budú akékoľvek študijné programy zbytočné. Otvorené prostredie školskej samosprávy, možnosť spolurozhodovania pre študentov a dostatočne politicky vzdelaný personál školy s dostatočným záujmom o politiku tvoria predpoklady podporujúce zmysel pre princípy parlamentnej demokracie (Kleeberg-Niepage 2012: 11).

Pri uvažovaní nad možnosťami potlačania politického extrémizmu by bolo chybné sústrediť všetku pozornosť len na inštitúcie ústavného štátu a jeho možnosti ovplyvňovať vzťah mladej generácie k demokracii prostredníctvom štátom riadeného politického vzdelávania na školách. Veľmi dôležitú úlohu v boji proti extrémizmu zohrávajú aj neformálne skupiny, a to predovšetkým rodina.

V procese politickej socializácie hrá rodina rozhodujúcu úlohu (Kleeberg-Niepage 2012). Na tejto úrovni však nie je dôležitá ani tak úloha priameho politického ovplyvňovania detí a adolescentov rodičmi, ako skôr možnosti nepriamej komunikácie o politike. Otázne je, či sa v rodine vedú diskusie o politike, o spoločnosti, o menšinách, či rodičia podporujú u detí názory, ktoré sú kompatibilné s predstavou právneho štátu a naopak, potierajú tie, ktoré sú v rozpore s princípmi demokratického poriadku. Pozornosť by sa preto nemala zamerať iba na otázku, prečo si mladý človek vytvára sklony k extrémistickým myšlienkam, ale rovnako, aké má v domácom prostredí podmienky na

vytváranie akýchkoľvek názorov na politiku, politickú elitu a politické strany. Ak v rodine rodičia načúvajú svojim deťom, ak v nej vládne otvorená atmosféra, obojstranná komunikácia, ak deti participujú na rodinných rozhodnutiach, je väčší predpoklad, že občania pochádzajúci z takýchto rodín budú mať v období dospievania väčšie pochopenie pre princípy pluralitnej demokracie a budú prejavovať väčší odpor pre organizácie, ktoré presadzujú len jedinú pravdu a potláčajú názory svojich názorových oponentov.

Okrem rodiny hrajú v procese politickej socializácie dôležitú úlohu médiá. Ešte pred niekoľkými rokmi to bola najmä televízia, dnes ide predovšetkým o internet. Výhodou internetu je obojstranný komunikačný tok, t. j. recipient správy môže byť zároveň producentom s predpokladom spätnej väzby. Z určitého pohľadu nevýhodou je absencia kontroly ponúkaných obsahov. Zatiaľ čo program televízie (prípadne rozhlasu) je ostro sledovaný verejnosťou a štátom vytvorenými orgánmi, internet je prakticky nekontrolovateľný. Nebezpečenstvo extrémizmu sa tak môžu objaviť na rôznych portáloch. Od priamych weboch extrémistických organizácií, cez nepriame oslovanie na internetových fórach. Aj z tohto dôvodu extrémistické formácie mimoriadne aktívne využívajú internet pri rekrutácii svojich členov, prípadne oslovujú svojich priaznivcov.

Práve rodina a škola by mali byť tými inštitúciami, ktoré ukážu mladému človeku nebezpečenstvo číhajúce zo svetovej počítačovej siete. Mladý človek by mal rozpoznať, kedy na internete ide len o legitímnu kritiku politických rozhodnutí aktuálnej politickej elity a kedy sa už jedná o nebezpečenstvo pre demokraciu, o prejavy potláčania ľudských práv určitých skupín a pokusy o nastolenie nového politického poriadku nekorešpondujúceho s princípmi parlamentnej demokracie.

Politické vzdelávanie ako súčasť politickej socializácie by však nemalo byť uskutočňované len priamo. Často účinnejšie sa javí latentná podoba ovplyvňovania vytvárania predstáv o politike a jej aktéroch. Mladí ľudia načúvajú menej oficiálnym poučkám a príkazom, ako sa v určitých situáciách správať, prípadne čo si o konkrétnych veciach a osobách myslieť. Viac dajú na nenápad-

né a dobre mienené odporúčania, ktoré zachytia niekde medzi riadkami počas rovnocenných diskusií s neformálnymi a prirodzenými autoritami (Kleeberg-Niepage 2012).

2.7 Záverečné poznámky k teoretickým východiskám

Pri porovnaní teoretických prístupov k politickému extrémizmu s predstavenými výsledkami empirických výskumov v podmienkach Slovenska vystupuje do popredia jedna dôležitá skutočnosť. Pri hľadaní dôvodov sklonov najmä mladej generácie nemožno obísť ani jeden z vyššie uvedených konceptov. Či už ide o psychologické, sociálne alebo politické faktory, každý z nich hrá dôležitú úlohu pri vzniku predpokladov šírenia pre demokraciu nebezpečných tendencií.

Psychologické, sociálne a politické faktory ovplyvňujú voličské správanie aj u slovenských občanov. Aj na Slovensku existujú pravicové ako aj ľavicové formácie⁴, prioritná pozornosť sa však venuje predovšetkým pravicovým subjektom. Ľavicoví extrémisti stoja na okraji záujmu. Pritom vzťah k autoritárskym alebo až totalitným formám riadenia vecí verejných ešte nemusí predznamenávať, že ide o prívrženca pravicového extrémizmu. Tento obmedzujúci pohľad je zrejme výsledkom tolerantnejšieho prístupu mladšej i staršej generácie k vláde komunistov ako k vláde fašistov.

Podobne ako v teoretickom uvažovaní, aj v prostredí Slovenska medzi hlavný objekt záujmu politických extrémistov patrí predovšetkým mladá generácia. V tomto kontexte však bude nevyhnutné hľadať odpoveď nielen na otázku, do akej miery sú medzi mladými ľuďmi prítomné sklony k extrémizmu, ale sústrediť sa rovnako na otázku, prečo vlastne existujú v uvažovaní mladej generácie. Aké faktory prispievajú k rozvoju sklonov k nedemokratickému uvažovaniu a potieraniu základných ľudských práv určitých skupín obyvateľstva.

⁴ Extrémizmus imigrantov zaznamenaný na Slovensku zatiaľ nebol.